

Bir Ankara Kartografyası: Ölmeye Yatmak ve Başkent Oluşun Mekânları

*

Gülşah Aykaç¹

ORCID: 0000-0002-6003-2704

Öz

Adalet Ağaoğlu, Dar Zamanlar olarak bir araya getirdiği dört romandan oluşan serisinin ilk romanı Ölmeye Yatmak'ta başkentini ağırlıklı olarak 1938 ve 1960 yılları arasında ele alır. Bu makale Ölmeye Yatmak'ı bir kent kartografyası olarak tartışmaya açmaktadır ve başkent oluşun mekânlarını romandaki mekânsal anlatıları yan yana koyarak yeniden okumaya niyet etmektedir. Yöntem olarak edebiyat, kent ve kartografyayı bir araya getiren teorik bir zeminde, mekânda yoğunlaşan ve mekânsallık taşıyan metin parçaları eleştirel olarak analiz edilmektedir. Bu parçalar, Ankara kentleşme ve modernleşme literatürüyle birlikte ele alınmaktadır. Bu bağlamda Ölmeye Yatmak'ın kartografik mekânsal anlatısının içinde iki başkent oluş ekseninin belirginleştiği öne sürülmektedir. İlk eksen, mekânların ve bireylerin ya da başka bir deyişle başkentini ve başkentlilerin kimliklerinin temsil düzleminde kesiştiğini ve birbirini ürettiğini ortaya çıkarır. İkinci eksen, başkent olanın dışında kalanın ve kimliği temsil edilmeyenin mekânsal izlerini takip eder; başkentteki öteki yerlere, farklı kentsel ayrışmalara yoğunlaşarak modern/geleneksel ikiliğini aşar ve olma hâlinde oluşa bir sapma yaratır. Bu kartografik yeniden okuma, kimlikler, temsil ve başkent oluş kavramsallaştırması üzerinden bir tartışma inkânı yaratır.

Anahtar Kelimeler: Kartografya, başkent oluş, kimlik, Adalet Ağaoğlu, Ölmeye Yatmak

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, E-posta: gulsah.aykac@marmara.edu.tr

An Ankara Cartography: Ölmeye Yatmak and the Spaces of Becoming Capital

*

Gülşah Aykaç²
ORCID: 0000-0002-6003-2704

Abstract

Adalet Ağaoğlu captures mostly the years between 1938 and 1960 of the capital in the first novel, Ölmeye Yatmak [Lying to Die], of the series which consists of four novels that she brought together as Dar Zamanlar [Narrow Times]. This article intends to discuss Ölmeye Yatmak as an urban cartography and re-read the spaces of becoming capital through the spatial narratives of the novel. In terms of methodology, on a theoretical ground interrelating literature, urban and cartography, the fragments of the text concentrating in space and containing spatiality are critically analyzed. These fragments are discussed together with the urbanization and modernization literature of Ankara. In the traces of the cartographic spatial narratives of the novel, it is claimed that two axis of becoming capital become apparent. The first axis reveals that the identities of the capital and its inhabitants intersect in terms of representation and those reproduce each other. The second axis follows the spatial traces of what is outside the dominant and unrepresented; concentrates on the other places of the capital, different forms of urban segregation, transcends the duality of modern/traditional and creates a deviation line from being to becoming. This cartographic re-reading creates an opportunity for discussion through the conceptualization of identities, representation and becoming capital.

Keywords: *Cartography, becoming capital, identity, representation, Adalet Ağaoğlu, Ölmeye Yatmak*

---

² Assistant Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Architecture and Design, Department of Architecture, E-mail: gulsah.aykac@marmara.edu.tr

Giriş

Edebiyat mekânsal bilgiyi sözcüklere tercüme eder ve mekânın sübjektif deneyimlerini kolektif alana taşır. Böylelikle kentsel ve mekânsal karmaşıklıkları ve çelişkileri duyumsamamızı sağlar. Edebî eserlerden süzülebilecek kartografik anlatılar bu nedenle arşiv-dışı birer kaynak olarak ele alınabilir. Bazı eserlerin mekânla, kentlerle ve yerlerle bağı çok güçlü kurulmuştur. Kentlerin edebiyatının oluşu, örneğin Ankara Edebiyatı ya da İstanbul Edebiyatı oluşu, bu nedenle tesadüf değildir (İncedemir ve Örmecioglu, 2022; Şenyapılı, 2017). Kartografik edebiyatın³ izini yalnızca meraklı okurlar ya da edebiyat incelemeleri alanı değil; farklı disiplinlerden gelen kent çalışanlar da sürer.

Adalet Ağaoğlu'nun Dar Zamanlar başlığıyla bir araya getirdiği serisinin⁴ ilk romanı *Ölmeye Yatmak*, başkent Ankara'nın bir kartografyasını sunar. Genel bir bakışla dörtleme –*Ölmeye Yatmak* (1973), *Bir Düşün Gecesi* (1976), *Hayır...* (1987) ve *Dert Dinleme Uzmanı* (2014)– genç Türkiye Cumhuriyeti'nin on beşinci yılından, 1938 yılından başlayarak ideal öznelinin, örneğin ideal kadın ya da aydın oluşun, eleştirisini yapar. Ağaoğlu *Ölmeye Yatmak*'ta hem kendi otobiyografik deneyimlerini ve tanıklıklarını hem de döneme ait gazete haberlerini kullanır (İrzık, 2003; Parla, 2011 [2004]; Gümüş, 2020). Romanın kartografyasının “kıvrımlarında dolaştıkça” (Deleuze, 2006 [1986], s. 44) Ankara'ya ilişkin belgesel ve deneyimsel bilgi açığa çıkar.

Ölmeye Yatmak'ta ana karakter Aysel, 1968 yılında bir otel odasında büyük çoğunluğu Ankara'da geçen yaşantısına ait parçaları hatırlar (Sazyek, 2021, s.292). Bu hatıralar küçük bir ilçede bir ilkokulda Cumhuriyet'in on beşinci yıl dönümü kutlamasıyla 1938 yılında başlar (Ağaoğlu 1976 [1973], s. 15.) ve 1960 yılında 60 devrimiyle sonlanır (a.g.e., s. 350). Aysel'in 1938 ve 1960 yılları arasındaki özneleşme ve kimliklenme serüveni, aynı zamanda entelektüel genç bir kadın oluş serüvenidir ve bu serüven Ankara'nın başkent oluş ve modernleşme serüveniyle sürekli olarak kesişmektedir. *Ölmeye Yatmak*, Ankara'nın başkent olarak aurasını inşa eden Türkiye modernleşmesinin hem

³ Varlık dergisi 2020 yılı Aralık sayısında kartografik edebiyat üzerine bir dosya yayımladı. Bu makale için de kaynak makalelere ulaştığım dosya, kartografik edebiyatın teorik ve tarihsel geri planını titizlikle kuruyor.

⁴ Ağaoğlu birbirinden farklı kurgularda yazılmış ilk üç romanı 1990'lı yıllarda, romanların basım tarihinden sonra Dar Zamanlar Üçlemesi başlığıyla bir araya getirir. Konuyla ilgili röportaj için bkz: Adalet Ağaoğlu, 2018 [1996], s.201. Ağaoğlu, 2014 yılında seride dördüncü kitabı ekler (Ağaoğlu, 2014). Bu makalede *Ölmeye Yatmak* romanının Remzi Kitabevi'ne ait 1976 tarihli ikinci baskısı referans alınmıştır (Ağaoğlu, 1976 [1973]).

bireylere hem de mekânlara yansıyan çelişkilerini anlatır. Üstelik salt bir kentin kartografik bilgisini barındırmaz, aynı zamanda bir bölgenin ve bölgeselliğin de anlatıcısıdır. Çünkü 1923 yılında başkent olarak ilan edilen Ankara'nın mekânsal inşası toplumsal ölçekte bir modernleşme inşasıdır.

Bu makale, *Ölmeye Yatmak*'ı bir kent kartografyası olarak tartışmaya açmaktadır ve başkent oluşun mekânlarını romanın kentsel anlatılarıyla yan yana koyarak yeniden okumaktadır. Makalenin ilerleyen bölümlerinde öncelikle edebiyat, kent ve kartografyanın kesişiminde başkent oluş kavramı üzerinde durulmaktadır. Daha sonra, romanın kartografik mekânsal anlatısının izi takip edilerek romanda iki başkent oluş ekseninin belirginleştiği öne sürülmektedir. İlk eksen, mekânların ve bireylerin ya da başkent ve başkentlilerin dışarıdan atfedilen kimliklerinin temsil düzleminde kesiştiğini ve birbirini ürettiğini ortaya çıkarır. Kimlik ve temsillerinin en çok ortaya çıkarttığı mekânlar Ulus ve Yenışehir aksında bulunur. Kamusal alanlar ve kentlilerin giyim kuşamları kartografik anlatıyı birlikte kurar. Burada dışarıdan atfedilen kimlikler ve temsil edilişleri ile içeriden yaşanan çoklu deneyimler daima bir gerilim içerisinde. İkinci eksen, baskın olanın dışında kalanın ve kimliği temsil edilmeyenin mekânsal izlerini takip eder ve başkentteki farklı yerlere, kentsel ayrışmaya yoğunlaşır. İkinci eksen modern/geleneksel ikiliğini, temsilin ve kimliklerin indirgemeci tutumunu aşar ve olma hâlinde oluşa doğru bir sapma yaratır. Bu kartografik yeniden okuma, kimlikler, temsil ve başkent oluş kavramsallaştırması üzerinden yeni bir tartışma imkânı yaratır.

Yöntem

Edebî metinleri araştırmak bir yerin mekânsallığını araştırmaya benzetilebilir; çünkü metinler de mekânlar gibi kendi tekil ve çok katmanlı bağlamına sahiptir. Üstelik tıpkı aynı mekânı deneyimleyen farklı bireylerin farklılaşan ve ortaklaşan deneyimleri olabileceği gibi aynı metni okuyan farklı araştırmacıların da farklılaşan ve ortaklaşan deneyimleri olabilir. Çünkü her okur, kentli ya da araştırmacı kendi sübjektif var oluşundan ve konumsallığından (*positionality*) bakar (Rose 1993 ve 1997; Harding, 1993).

Yöntem olarak roman niteliksel araştırma yöntemleriyle ve Ankara'da hayatının önemli bir döneminde yaşamış bir kent çalışanın konumsallığından ele alınmaktadır. Romanın özgül çok katmanlılığını keşfetmek üzere –romanı farklı bağlamlarda tartışan çok zengin edebiyat incelemelerinden farklı olarak (İrzık, 2003; Parla, 2011 [2004]; Akyol Aycan, 2012; Budan, 2014; Çavuş, 2015; Sazyek, 2018 ve 2021; Arıkan ve Aytan, 2021)– içinde yerler ve mekânlar geçen

bütün metin parçaları dökülmüştür. Bu parçalar yan yana getirilerek yeniden ve eleştirel olarak analiz edilmiştir. Yazarın hangi mekânlarda nasıl deneyimler yansıttığı üzerinde durulmuştur. Bununla eş zamanlı olarak, kent, edebiyat ve kartografyayı birbiriyle ilişkilendiren literatür taranıp teorik bir düşünme zemini kurulmuştur. Hem romanı yeniden ve yoğunlaşarak okumak ve mekânların dökümünü yapmak hem de edebiyat ve kartografyayı ilişkilendirmek, makale boyunca başkent oluş kavramını öne çıkartmaktadır.

Edebiyat, Kent, Kartografi ve Başkent Oluş

Edebiyat, mekânsal tanıklık ve deneyimleri majör çerçeveleri ve genel kabulleri aşarak anlatıya döker; bu nedenle hem zamanı hem de mekânı anlamak üzere eleştirel bir tartışma zemini kurar. Deniz Gündoğan İbrişim (2015) bir denemesinde, tarih ve edebiyatın kesişiminde “doğrusal olmayan, ilerlemeci zaman ve mekân anlayışına karşı duran, duraksamalara, dolaylamalara, sessizliğe ama aynı anda sese geçit veren çoklu bir tanıklık edebiyatı”ndan bahseder. Esen Kunt (2020) ise edebî metinlerde izlenen mekânların, sözcükler gibi dizilerek haritalar oluşturduğunu söyler; yazmak burada kartografik bir eyleme dönüşür; yazar aynı zamanda harita-çizerdir; okur ise bu haritada dolaşır.

Katharina Piechocki (2019) tarihte ilk kez Avrupa’yı tanımlayan kartografik metinlerden başlayarak yaptığı araştırmalarında edebiyat ve kartografi bağlantısallığını derinleştirir. Piechocki haritaların ilk kez çizgi ile değil sözcüklerle “çizildiğini” keşfeder; çünkü edebiyatın kartografik anlatısı, alışageldiğimiz, yaygın olarak karşılaştığımız haritalardan çok daha önce ortaya çıkmıştır. Bir yeri anlatma ve bir yerin kaydını tutma öncelikle sözcüklerle gerçekleştirilir (Piechocki, 2019, ss.1-25).

Alışageldiğimiz ya da yaygın olarak karşılaştığımız haritalar, yere ilişkin (*topos*) düzenlenmiş grafik bilgiyi içerir (*topos graphos*) ve örneğin bir konumu farklı farklı kişilerin bulabilmesini sağlar. Haritalar yalnızca topografik değildir; aynı zamanda ulus devletlerin sınırları; Avrupa’nın sınırları gibi sınırları belirtir. Küresel Kuzey’i, Batı’yı ve Avrupa’yı tanımlar. Sınırların ve bölgelelerin doğru çizilmediğini, haritaların tam olarak yerin objektif verisini yansıtmadığını, dijital veri biliminin ilerlemesi sayesinde biliyoruz.⁵ Foucault’un da

⁵ Örneğin The True Size isimli çevrimiçi site, içinde bulunduğumuz kolonyalizm sonrası çağda, en çok aşına olduğumuz dünya haritasının doğru topo-grafik veriyi yansıtmadığını ortaya çıkarıyor (The True Size, 2023).

ileri sürdüğü üzere haritalar söylemseldir; güç, disiplin, sahip olma ve kontrolle ilişkili olarak üretilirler, yerlerin kontrollü bir tahayyülünü sunarlar (Conley, 1998, s. 125). Fakat Gilles Deleuze 1985 yılında, Foucault'un ortaya attığı teoriyi genişletir. Deleuze, haritanın söylemsel ajandasını tersine bir bakış açısıyla keşfetmeyi önerir ve edebiyat ve felsefe metinlerini de ele alarak kartografik düşünme ve kartografik yazma eylemlerini ortaya atar. Böylelikle, tıpkı kapalı ve tanımlı bir coğrafya çizmemek gibi, metinlerin tanımlı ve kapalı bir sonuca varmayan kıvrımların haritalarından (*maps of inflexions*) bahseder. Metnin kıvrımlarında dolaşmak, dönüştürücü güce sahip kartografik bir eylemdir (Conley, 1998: 134-135). Deleuze yazarı bir kartograf olarak tanımlar ve yazmanın üçlü bir tanımını yapar: “Yazmak, mücadele etmek ve direnmektir; yazmak oluşmaktır (*to become*); yazmak bir harita çizmektir” (Deleuze, 2006 [1986], s.44; Deleuze, 2004 [1986], s. 63).⁶

Edebiyat ve kartografyayı birbirine içkin böylesi bir ilişkisellikte anlamak, metinlerin kıvrımlarını yeniden ve yeniden açabilmeyi olanaklı hâle getirir. Kartografik edebî eserler yazıldıkları zamanı aşabilen birer arşiv belgesi olabilirler. Özellikle toplumsal değişimin yaşandığı süreçleri edebiyat üzerinden düşünmeye ve hatta duyumsamaya çalışmak, olanı değil oluş hâlinde olanı sorgulamaya sevk eder. Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak*'ında da benzer bir durum söz konusudur. *Ölmeye Yatmak*'ın önemli bir toplumsal dönüşüm dönemini, geç Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemini ele alan kartografik anlatısında dolaşmak, hem dışarıdan empoze edileni hem de içeriden ve yataydan üretilen ilişkileri yan yana koyabilmeyi sağlar. *Ölmeye Yatmak* bu noktada çelişkileri kendinden menkul bir “başkent oluş”⁷ hâlini ön plana çıkarır.

⁶ Yazarın İngilizceden tercümesi. Orijinali: “From this we can get the triple definition of writing: to write is to struggle and resist; to write is to become; to write is to draw a map.” Ayrıca başka bir çevirisi için bkz: Gilles Deleuze, 2004 [1986], *Foucault*, Burcu Yalın ve Emre Koyuncu (Çev.), Norgunk. Edebiyat ve kartografya araştırmaları için benzer bir kaynak: Peter Turchi, *Maps of the Imagination: The Writer as Cartographer*, 2004. Trinity University Press. Turchi kitabına “bir harita sormak, “bana bir hikâye anlat” demektir.” diyerek giriş yapar.

⁷ 26 ve 27 Nisan 2023 tarihinde, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü ve Ankara Kent Konseyi ev sahipliğinde gerçekleştirilen *Anr Spacepol Workshop, Being Or Becoming A Capital In 100 Years: Ankara* başlıklı çalıştayın düzenleyicileri Prof. Dr. Savaş Zafer Şahin ve Prof. Dr. Gülçin Erdi, çalıştayın başlığını koyarken oluş kavramını bilinçli olarak seçtiklerini; çünkü planlanan ile gerçekleşen arasında çok katmanlı süreçler bulunduğunu, oluşun bu çok katmanlılık ve çelişkiler barındıran süreçlere referans verdiğini aktardılar. Bknz. IFEA-İstanbul, 2023. Pelin Derviş, Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli 2009 yılında, başka bir kente, İstanbul'a oluş (*becoming*) üzerinden baktılar ve *İstanbullaşmak Olgular, Sorunsallar, Metaforlar* başlıklı kitabı derlediler. Kitapta Uğur Tanyeli, İstanbullaşma terimini biraz olumsuz bir dönüşüm olarak, geleneksel kozmopolitizmin yitmesi ve kentnin 1920'li yıllardan başlayan homojenleşme süreçlerinde bir “açık kategori” hâline gelmesi olarak yorumluyor (Derviş, Tanju ve Tanyeli, 2009, ss. 177-178).

Bu bağlamda oluş kavramına değinmek gerekir. Olmak yerine oluşmak, bir varlığı ontolojik genel kabulü üzerinden anlamak yerine onu süreçleri ve bağlantılarıyla düşünmeye referans verir. Gilles Deleuze'e referansla hayvan oluş, insan oluş ya da kadın oluş gibi oluşlardan söz edilebilir. Söz gelimi insan oluş (*human becoming*) bedenın zaman, mekân ve toplum içinde bir oluş olarak tarihselleştirilmesi anlamına gelir. Dolayısıyla insan oluş "insan-olma" (*human-being*) kavrayışı özne/nesne ikiliğini aşar; bedeni ve onun tartışmalı tarihini sorgular (Stagoll, 2005). İnsan oluşta ikilikleri üreten normlar artık birbirinden ayırlamaz. *Ölmeye Yatmak*'ta baş karakter Aysel geçmişini sorguladığı ve bedensel farkındalığının yüksek olduğu bir an kendini benzer bir oluş hâli içinde hisseder:

Kadınca mı bu sevinç, uygarca mı, Batı'ca mı, yoksa geri kalmışça mı, bilemiyorum... Hepsi de söz konusu olabilir. Neden olmasın? Nasıl ayırabilirim ki artık bunu? Nasıl ayrılabilir her biri ötekinden? (Ağaoğlu, 1976 [1973], s.280).

Başkent oluş kavramsallaştırması da öznelliklerin, kimliklerin, bireyselliklerin, söylemsel normların eyleneşmesi süreçlerini birlikte vurgular. Başkent oluş kavramı kentsel mekânı, majör siyasetin aktörlerinin eylemlerinin bir sonucuna ya da belirli bir kimliğin temsiline indirgemez; mekânı bireylerin performanslarıyla, toplumsal katmanlarıyla, içeriden üretilen ilişkilerle kavrar. Majör hikâyelerle birlikte minör hikâyelere de önem atfeder; direniş ve değişim ihtimallerini açığa çıkarmak için mekânları yeniden yorumlar. Kartografik edebiyatın kendisi, başkente bir oluş olarak bakma ve başkenti yeniden ve yeniden oluşturma çabasıdır. *Ölmeye Yatmak*'ın kıvrımları da Ulus, Yenişehir ya da başka bir deyişle eski ve yeni şehir, modern ve geleneksel gibi ikilikleri bozguna uğratar; aradakilerde, geçişlerde, birbirinden ayırlamaz olanda kırılarak çeşitlenir.

Mekânlar, Kimlikler ve Temsil Edilişleri

İnsan krapon kağıdından kanatlar takınca kelebek olduğuna inanır. Koyun postunda koyun, kurt postunda kurt... Ülkü de giydirilebilir üstünüze ve Etlik tepeleri dağ görünür gözünüze. Adalet Ağaoğlu, Ölmeye Yatmak, 1976 [1973], s.26

Mekânlar, kimlikler ve temsil edilişleri üzerine düşünsel bir sorgulama öncelikle şu soruyu gündeme getirir: Bir kentlin ve bir insanın kimliği ya da kimlikleri olabilir mi? Güncel beşerî tartışmalarda kadın/erkek; cis/queer; Doğu/Batı; modern/geleneksel gibi ikiliklerin tanımladığı kimlikleri aşma çabası giderek artıyor. Çünkü ikilikler toplumsal olarak kimliklendirilme şiddeti barındırıyor. Şiddetin üretim mekanizmalarında kimlikler üzeri kesişimler arayan daha derin bir sorgulamalar döneminde bulunuyoruz. Bu bağlamda, Ulus Baker bir yazısında kimlik düşüncesine tamamen karşı çıkar; kişilere atfedilen kimliğin, örneğin din ya da milliyetle ilişkili kimliğin, salt bir kâğıttan, nüfus cüzdanından ibaret olduğunu söyler ve aslında kimlik derken deneyimler ve yaşantılar üzerine konuşmaya çalıştığımızı hatırlatır (Baker, 2013).

Deneyimler ve yaşantılar üzerinden düşünüldüğünde kimlik konusunda iki durumdan bahsedilebilir: dışarıdan kimliklendirilme şiddetine maruz bırakılmak ve içeriden kendi kimliklerimizi tanımlama ve temsil etme çabası göstermek.⁸ Ulus Baker'in (2013) reddettiği fakat reddederken deneyimler ve yaşantılara işaret ederek bir kaçış çizgisi oluşturduğu kimlik konusunu dışarıdan ve içeriden üretim düzlemleri olarak düşünmek mümkündür. Dışarıdan bize atfedilen kimlik bir kâğıttan (artık nüfus cüzdanının yerini alan kimlik kartından) ibaret olabilir. İçeriden kendimize atfettiğimiz kimlikler ise yaşantılarımızdan ve deneyimlerimizden bahsetme çabası olarak görülebilir. İçeriden kendimize atfettiğimiz kimliklerimiz dışarıdan gelene karşılık, ege-men olanın tahayyül ettiğiinden başka bir "biz" olma hâli tanımlayabilir. Örneğin, özellikle ülke ya da şehir değiştirdiğimizde, yer referansı da taşıyan kimliklerimizi öne sürmek (hemşehrlik ya da millî kimlik; memleket ya da yurt; etnik köken ya da din) bizi birer birey olarak inşa etmiş olan bağlamı anlatmamıza, kolektif bir alan kurmamıza, bizi baskılayan ve görmezden gelen sistemde sesimizi duyurmamıza yardımcı olur. Dışarıdan belirli yoğunluklarda şiddet içererek bize atfedilen ya da içeriden bir kaçış alanı ve konumlanış olarak ürettiğimiz kimliklerimiz sabit ve kalıcı değildir. Kimlikler bireysel ve beşerî akışlarda sürekli olarak yeniden üretilir.

Modernleşme süreciyle birlikte modern, kentli, aydın, kadın gibi kimlikler yeniden üretilir. Dean C. Tipps (1973) modernleşmeyi, "geçimlik ekonomilerden sanayileşmiş ekonomilere geçişler dizisi" olarak tanımlar. Bu dizi, yalnızca ekonomik değil, sekülerleşme, demokratikleşme gibi farklı türde kültürel, sosyal ve politik geçişler de içerir (Tipps, 1973, s. 204). Toplumsal ve

8 Ayrıca bknz Aykaç, 2021.

ekonomik geçiş süreçleri olarak Türkiye'nin modernleşmesi, Ankara'nın modern bir başkent olarak planlanması ve inşa edilmesi projesini de içerir. Bu nedenle *Ölmeye Yatmak*'ta, başkent Ankara'nın "modern" kimliğinin hem dışarıdan belirli yoğunlukta şiddet içererek atfedilmiş olduğu hem de içeriden, çoklu deneyimler ve yaşantılar bütünü olarak üretildiği söylenebilir.

Kimliklerin romanda birbirleriyle ilişkilene biçimi temsil düzleminde gerçekleşir. Roman Cumhuriyet'in kuruluşunun on beşinci yılına, 1938 yılına geri döner ve 1960 yılına kadar gerçekleşen sosyal değişim ve dönüşümden parçalar içerir. O yıllarda Ankara'nın bu radikal dönüşüm sürecinin ilerici ve modern özelliklerini mekânsal olarak temsil etmesi planlanır (Bayraktar, 2016). Örneğin sosyal alanlarda kentsel mekân ve kentliler de modernin temsillerinin birer parçasıdır. Zafer Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928* isimli kitabında benzer şekilde yüzünü Batı'ya çevirmiş, yaşam tarzını değiştirmeye çalışan, Osmanlı kültür kodlarını sorgulayan insanların yaşadığı kimliklenme baskısından söz eder (Toprak, 2017). Romanda Aysel, bir türlü arzu edilen aydın-kadın olamaz; Ankara da bir türlü arzu edilen modern başkent olamaz. Hem kentliler hem de kent, kendine atfedilen kimliklerin çelişkilerini; kendine dışarıdan atfedilenden bambaşka oluşları içerir.

Kimliklerin belirli temsil ediliş hâlleri olduğu düşünülebilir. Bir insan için bu kıyafet ya da başka bir deyişle giyim kuşam tarzı olabilir. Aynı doğrultuda bir kent için modern mimarlığın ve planlamanın belirli formları olabilir. Fyodor Dostoyevski *Yeraltından Notlar*'ında St. Petersburg'u "dünyanın en soyut kenti" olarak tanımlar. Çünkü o zamanlar başkent olan St. Petersburg tahayyül edilen bir toplumsal düzenin mekânsal temsilidir. Fakat temsil ediliş şekli, mekânın toplumsal dinamikleriyle tam olarak örtüşmez. *Yeraltından Notlar*'da başkarakter kentin bir kuşak (*generation*) ürettiğini söyler ve başkenti ürettiği kuşağın, kendi kuşağının mutsuzluğuyla ilişkilendirir (Dostoyevski, 2019 [1864]). Ağaoğlu *Ölmeye Yatmak*'ta başka bir başkenti, başka bir coğrafyayı ve başka bir tarihselliği anlatıya döker. Dostoyevski'ye benzer şekilde, kendi kuşağını ve bilhassa 1930'lu, 1940'lu ve 1950'li yıllar Ankara'sını betimler. Bu kez Ankara'dır bir kuşağın, başkarakter Aysel'in kuşağının mutsuzluğuyla ilişkilenen...⁹

⁹ Aysel'in kuşağı olarak belirtilen kişiler romanda açıkça betimlenir. Bu kişiler, Aysel başkente taşınmadan önce yaşadığı ilçedeki ilkököl arkadaşları Aydın, Sevil, Ali, Namık, Semiha, Hasip ve Ertürk'tür (Ağaoğlu, 1976 [1973], s. 34).

Aysel kendisine dayatılan aydın, kadın ve başkentli kimliklerinin temsillerine uymadığı için kendisini “tıpkı Ankara gibi kişiliksiz” olarak nitelendirir. Çünkü ona göre Ankara da yalnızca tek bir mekân değildir; modernleşmenin temsillerine uymayan birden çok mekândır. Bu mekânlar arasında gecekondu semtleri, Roma döneminden kalan katmanlar, yeni yerleşim alanları ve yeni kamusal alanlar bulunur. Aysel, 1968 yılında, Ulus’ta bulunan otel odasından¹⁰ buna dair şunu düşünür:

Şimdi kalksam, koyu yeşil perdeleri ardına dek sıyırsam çıplak gövdemin önüne serilmiş başkenti göreceğim. Acaba günün hangi ışığında? Nereye bakıyor bu Brezilyalı pencere? Kaleye mi? Gençlik Parkı’na mı? Bir uçtan soylu Çankaya’ya, öte uçtan eski ve ucuz Etlik’e mi? Cebeci Mezarlığı’na mı yoksa? Yoksa, Nil Bar’a mı? Belki Roma Hamamı’na.

Hangi otel bu?

İçinde uzun yıllar yaşadığım bir kentin, neredeyse birlikte büyüyüp, neredeyse kişiliksizliğiyle özdeşleştiğim bir kentin bilmediğim bir noktasına asılmışım duygusu içindeyim. Perdeleri sıyırsam karşıma ne çıkacak? Biliyor muyum gerçekten? (Ağaoğlu, 1976 [1973], s.111)

Ankara modern bir başkent kimliğini temsil etmesi için planlanmaya çalışılırken, modern kentlinin de nasıl temsil edileceği ve edilmeyeceği bireylerin kıyafetleri üzerinden vurgulanır. Ankara’ya dair arşivin kıymetli birer parçası olan Ankara kartpostalları da bu durumun kanıtıdır; kartpostallar başkenti bilhassa kamusal alanlar ve modern kıyafetli kentliler ile betimler (Şekil 1 ve 2). Köylülük, kentlilik, işçi olmak, memur olmak gibi kimliklerin temsilleri arasında keskin bir ikilik oluşmuştur. Örneğin küçük bir ilçeden başkente taşınan Aysel, ilçedeki arkadaşına yazdığı mektuplarda öğretmeni ve arkadaşları tarafından giyim tarzı ve uzun saçları yüzünden küçümsendiğinden bahseder (a.g.e., s.57 ve s.100). Aysel’in annesi kızına ve kendisine dönemin modern kadın giyimine uygun “yarım kollu, havuz yakalı giysiler” diker; “omuzlarına pamuktan küçük yastıkçıklar” koyar ve “böylece kentli bayanların havasının onların da üstünde eseceğini” düşünür (a.g.e., s.193). Aysel’in başkent öncesi yaşadığı ilçedeki ilkokul öğretmeni Dünder Öğretmen ise ancak “modaya uygun dar paçalı bir pantolon” yaptırabilirse başkente gitmek

¹⁰ Esra Sazyek’in *Türk Romanında Ankara* başlığıyla kitap olarak da yayımlanan detaylı araştırmasına göre bu otel bugün hâlâ “Radisson SAS Ankara” olarak Ulus’ta hizmet vermektedir. Romanın yazıldığı yıllarda otel Ulus’taki çok katlı tek oteldir (Sazyek, 2018, s. 313).

istemektedir (a.g.e., s.132). Kıyafetler geri planında her daim modern Ankara'yı barındırır. Romanın gazete haberlerini döken bir bölümünde şu pasaja rastlanır:

“Ankara'nın çok modern ve medeni manzarası içinde gönle eza veren bir nokta var: Akşam saatlerinde kabile halinde bulvarda rastlanan işçi köylülerin kıyafet perişanlığı... En kötü ihtimal, bu kılıklara bakarak bir yabancı bütün Türk köylüsünü bu derece yoksul ve zavallı sanabilir...” (a.g.e., s.30)

Başkarakter Aysel'in kuşağına ait kişilerin tümünün aile geçmişleri, gelir durumları ve hikâyeleri farklıdır. Bu kuşak içinde, Aysel'in en avantajsız durumdaki arkadaşlarından biri olan Ali'nin başkent hayatı, geçim derdiyle, Ulus'ta bir otelde çalışarak başlar. Ali sanat okulunda okumak için başkente gelmiştir, köyden “çıkabilmiştir” ve meslek öğrenmektedir. Zor koşullarda, yoksullukla mücadele ederek ve ailesi olmadan tek başına yaşayan Ali'nin başkent anlatılarında da roman boyunca giyim kuşam meselesi geniş yer kaplar. Ali, hem kendi giyim ve kuşamını aralıklarla dert edinir, hem de başkenti, mekânlarını, insanların ve insanların giyimini sık sık gözlemler. Örneğin Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi yakınındaki Radyoevi'nde işe girmek için mülakata giderken arkadaşından bir kıyafet ödünç almak zorunda hisseder (Şekil 3). Başka bir pasajda Ali farklı işlerde çalışan başkentlileri ve kıyafetlerini birlikte betimler:

Yüksek memurları çizgili koyu renk kumaştan dikilmiş kruvaze elbiselerinden, fare rengi ağır paltolarından, küçük kara, gölge bıyıklarından; ama daha çok boyunlarını tutuş biçimlerinden tanıyor. Küçük memurları, daktiloları, katipleri, odacıları ve banka müşterilerini; hepsini birbirinden ayırabiliyor. Kenara çekilişler, ondüleli saçlar, boyna sarılmış bir ipek beyaz eşarp, bir baston ya da mes lastik bankalara girip çıkanları Ali'nin gözünde ele veriyor. Ali o yıl kadın ayakkabılarında yüksek mantar tabanların moda olduğunu da biliyor. Çünkü kadınlar alışveriş için Ulus'a geliyorlar. Her yönden geliyor ve en çok Sümerbank'ın önünde kuyruk oluyorlar.

(a.g.e., ss. 90-91)

Zafer Toprak'ın deyişiyle (2017) “travma yaşayan” yeni başkentin yeni insanı ile okur romanda farklı mekânlarda sürekli olarak karşılaşır ve kendini giyim üzerinden temsil etme derdine tanık olur. Mekânlar, özellikle de kamusal alanlar ve insanlar, insanların ve mekânların temsil edilmiş biçimleri romanın kartografik anlatısında ayrılmaz bir bütündür. Bu bütünde Yenişehir ile eski şehir Ulus arasındaki farklılaşma da hissedilir.

Ankara kent literatürüne dayanarak kısaca değinmek gerekirse, Cumhuriyetin ilk yirmi yılında şehir,¹¹ Nazi Partisi'nin baskıları sonucunda bir kısmı Almanya ve Avusturya gibi Avrupa ülkelerinden göç etmek zorunda kalan planlılar, mimarlar ve sanatçılar da dâhil olmak üzere çeşitli aktörler tarafından planlanmıştır. Bu koşullar altında başkent'in ilk modern şehir planı 1923-1929 yılları arasında Carl Christopher Lörcher, ikincisi ise 1929-1939 yılları arasında Hermann Jansen'in çalışmaları ile şekillenmiştir (Cengizkan, 2006 [2005], s.27; Cengizkan, 2019). Böylece 1920'li yılların sonlarına ve 1930'lu yıllara gelindiğinde şehir, kuzeyde Ulus (kale dâhil eski şehir) ve güneyde Yenışehir olmak üzere iki merkezli bir aks üzerinde gelişmiştir (Şenyapılı, 1981, s. 168).

Bu aksın yeni kurulan bölümü Yenışehir ve Havuzbaşı Ankara kartpostallarında da sıklıkla karşılaşılan önemli bir kamusal alandır (Şekil 4). Yenışehir, Ankara'ya uyumlu olamamak, modern kente uyamamak travmasının en çok hissedildiği yerlerden birisidir. Eski kentten farklıdır, burada üç katlı yeni "yüksek" yapılar ve bakımlı bir peyzaj bulunur (a.g.e., s.50). Romanın yoksullukla mücadele eden kent sakini Ali'nin anlatılarında Yenışehir'de modern bir kimlik temsili olarak kıyafet önemlidir. Ali'nin içinde kapıcı (apartman görevlisi), köylü, sıcak havaya rağmen atkı taşıyan şapkalı bir kişi ("bey") barındıran gözlemi şöyledir:

Zaman durmadan ilerliyor. Kabak çekirdeklerini bitirenler çocuklarını ellerinden tutup çoktan gittiler. Parkta kalanlar bir şapkalı bey; boynunda bir atkı, yaz günü. İki kapıcı. Her halde kapıcıdır bunlar. Kasketleriyle parka girme üstünlüğü olanlar yalnız kapıcılar. Bekçiler onları tanır. Mahallenin kasketlileri. Köylülerinden kim gelse Havuzbaşı'nı göstermeye getirirler bir kez. Bodrumlardaki kapıcı odalarına dönerlerken de onlara en küçük güllaç külahlar içinde birer dondurma alıverirler. (Ağaoğlu, 1976 [1973], ss. 286-287).

¹¹ İlhan Tekeli'nin ve İlber Ortaylı'nın altını çizdiği önemli bir nokta Ankara'nın Cumhuriyet öncesinde de içinden demiryolu geçen, avantajlı bir coğrafi konuma sahip, dereleri ve verimli tarım alanları bulunan, sof ticaretiyle ünlü önemli bir şehir olduğudur. Cumhuriyet'in bir kopuş ya da keskin bir başlangıç olduğunu düşünmek yanıltıcı olabilir. Cumhuriyetin 1923 yılında ilan edilmesi, Ankara'nın kentsel mekânının gelişimi açısından bir dönüm noktası olmakla birlikte, Ankara'nın geç Osmanlı dönemindeki modernleşme arayışlarının da sürekli bir parçasıdır (Tekeli, 2006 [2005], s. 6; Ortaylı, 2000, s. 212). Ankara şehri, sof ticaretinin ani ve talihsiz gerilemesi ve de 1916 yılında gerçekleşen büyük yangından olumsuz etkilenmiştir ve 1923'e gelindiğinde geçmişe göre güçlü konumunu kaybetmiştir. Genç hükümet, Cumhuriyet Türkiye'sinin başkenti olarak modern bir şehir planlamak üzere sosyomekânsal reformlarla birlikte Ankara'ya da yatırım yapmaya başlar. Ankara'nın ekonomik refahı yapılan yatırımlarla kökten değişir ve mekânsal bir yeniden inşa süreci ivme kazanır (Şenol Cantek, 2017; Kaçar, 2010, s. 44; Tekeli, 2001).

Fakat başkent, kimliklerin temsil edilişlerinin sorunsallaştığı iki merkez arasındaki bir akstan ibaret değildir. Aysel kendine yoğunlaştığı anlardan bu farkındalık ile biraz da olsa sıyrılır. Başkent oluş, dışarıdan atfedilen ve yaşanan arasındaki gerilimde temsil edilen kadar temsil edilmeyeni de içerir.

Aysel'in 1968 yılında otel odasında hatırladığı anıların tarih aralığına, ağırlıklı olarak 1938 ve 1960 yılları arasına denk düşen zamanda başkent şehirden kente evrilmeye başlamıştır. Resmî ve kurumsal kentleşme açısından, Lörcher ve Jansen'in ilgili ilk iki modern kent planından sonra kent, planlanandan çok daha fazla iç göç almıştır. Başkent'in üçüncü planı, bir yarışma üzerine seçilen ve 1957 yılında faaliyete geçen Yücel-Uybadin Ankara Planı'dır. Bu planda artan altyapı ve mekânsal eşitsizlik sorunlarına yönelik öneriler geliştirilmemiştir. Tam aksine bu yeni planın, yoksullukla mücadele eden ve kırılğan koşullara sahip mahallelerin kentsel rant rekabetini kışkırtacak 1980 yılı sonrası ıslah planları için ilk meşru zemini sağladığı iddia edilmektedir (Cengizkan, 2006 [2005]; Günay, 2006 [2005], s.81). Başkentte altyapı sorunları, mekânsal eşitsizlik, konut sorunu ve yerler arasındaki kentsel ayrışma giderek artmaktadır (Şekil 5).

Şekil 1. Anafartalar Caddesi sosyal hayat ve kıyafet, tarih belirtilmemiş.
Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi. Envanter no: 2753.

1928 yılında Ankara'da II TRMM binasının bahçesinde gezintiye çıkan Ankaralı kadınlar. Kuvafot derneği atırmanın hazırladığı

Şekil 2. II. TBMM bahçesinde gezintiye çıkan kadınlar, 1928.

Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi. Envanter no: 1843.

Şekil 3. Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1940.

Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi. Envanter no: ACF0378.

Şekil 4. Yenişehir Havuzbaşı, 1925.

Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi. Envanter no: 2670.

Şekil 5. Bentderesi'nden Altındağ bölgesine bakış, 1952.

Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi. Envanter no: 0570.

Başkentte Öteki Yerler

Ölmeye Yatmak'ın kartografik anlatısı, mekânsal ve bireysel olarak modern kimliklenmenin çelişkilerini Ankara'nın çok kimlikli öteki mekânları, başka bir deyişle yeni şehir ya da eski şehir olmayan mekânları üzerine genişletir. Bu başkent olma hâlinde başkent oluşa doğru bir sapma yaratır. Başkentte sınıfsal ayrımcılığı en çok deneyimleyen karakter Ali, Hergele Meydanı ile Ulus Meydanı, onunla da Kızılay Meydanı arasında bir hiyerarşi ve ayrışma betimlerken kendisini daha çok Hergele Meydanı'na ait hissettiğini belirtir:

Yaz can çekişiyor. Otobüsler şimdi dört bir yandan toz duman içinde Hergele Meydanı'na yağışmıştır. Alanın en güzel en civcivli zamanı. Bazı akşam üstleri Ali burasını Kızılay Parkı'na değişmez. Kızılay Parkı'nda hem kendini hala yabancı duyuyor, hem de kimseyle iki çift söz konuşmak olmuyor. Çocukları kum bahçesinde oynatmaya getiren hizmetçiler, dadılar, kapıcılar bile başkentten üst yanından olmuşlardır. Hergele Meydanı'nda şimdi millet otobüslerin başına üşüşür. Torbalar, sepetler, ısınmış peynir kokusu, börekçiler, peksimnetçiler, helvacılar, sucular. Haşhaş yağı. Bekleşenler, gelenlerin elinden ezilip

suyu akan üzüüm, kayısı sepetlerini, çarpınan hindileri, tavukları alırlar. Yumurta sepetlerinden samanlar dökülür. (a.g.e., s. 142).

Aysel, 1968 yılında, kendi kişisel tarihini düşündüğü otel odasına doğru yaptığı rotasız ve tasarlanmamış yürüyüşünde sınıfsal olarak ayrışan öteki başkenti fark eder. Bu sapma ya da kırılma anı önemlidir. Aysel, “aydın” kentli kadın kimliğinde öteki başkentten kuyusunda yaşadığını ve bu yerler hakkında hiçbir şey bilmediğini düşünür. Aysel’in yürüyüşünde Cebeci’den, Ulus’ta bulunan dolmuş durakları ve pavyonlardan, Altındağ’ın eteklerindeki mezarlıkların yakınlarından, Altındağ’ın iç taraflarındaki teneke malzemeyle yapılmış gecekondulardan oluşan mahallelerin içinden geçişler izlenmektedir. Bentderesi Vadisi’nin kuzey ve güney olarak ikiye ayırdığı başkentte mekânsal ayrışma çok dramatik bir biçimde hissedilmektedir. Aysel bir dolmuş binerek, dolmuş içinden gözlemlerini aktarır:

Mezar taşçılarının oradan bir minibüse bindim. Minibüs beni nereye götürürse oraya gidiyorum. Dağınık yüzler anımsıyorum. İçlerinde olmamı yabancılayan yüzler. Çankaya’lardan, Kavaklıdere’lerden, Bahçelievler’den, Kızılay’lardan Ankara’nın başka yerlerine çıkmayı artık tümünden unutmışluğum demek üstümden akıyordu? Onlar herhangi bir gece nasıl ışıklı bir büyük tiyatrodan içeri dalamayacaklarsa, ben de öyle: Aklımın estiği yerde aklıma esen her minibüse dalamayacağımı düşünmeliydim. (...) Minibüsün içindekilerin beni yabancılayan yüzlerini de neden sonra fark ettim. Tâ, artık birbirlerini dürtmeye başladıklarında. Hemen bir yerde inivermek istedim. Ama şoföre bir durak adı söylemem gerekiyordu. Geçtiğimiz yerlerdeki durak adlarını bilmiyordum. Bu caddeleri, bu caddelerin adlarını, içerele giren yolları, o yolların ucunda asılı duran çamaşırların kimlere ait olduğunu, o boyalı gaz ve Vita ve Matolin ve Ülfet tenekeleriyle kimlerin çiçek diktiğini, o tâ tepelere çıkan dik yokuşların kıvrırcıklarına üst üste kimlerin taşları yığıdığını; duvarlara, tavanelara paslı otomobil karoserlerini kimlerin çaktığını, plastik çağını çeşme başlarında kimlerin yaşattığını bilmiyordum (a.g.e., ss. 65-66).

Bir çığırktan yukardan doğru, Ankara’nın çoğu adını ilk kez duyduğum uzak semtlerini bağırıyordu. (Biz doğum kontrolü araştırmasını yaptığımızda bu semtler neredeydi? Yok muydu? Ya radyo dinleyicisi araştırmalarını yaptığımızda? Ah Alev, uzak semt, kıyı semt diye bana Yenidoğan’ın adını getiriyor-sun. Daha zorlarsam Balgat’tan öteye gidemiyorsun...) (a.g.e., s. 67).

Aysel’in kentin tahayyül ettiğinden fazlası olduğunu duyumsayışı, kendi hikâyesi içinden öteki hikâyeleri ve başkentten öteki yerlerini bilmediği hissi

okunur. Başkent'te yalnızca köy ve kent, köylü ve kentli, geleneksel ve modern kimliklerinin gerilimleri yoktur. Başkent'in "yerlileri ve yabancıları" mekânsal olarak birbirinden ayrılır (Şenol Cantek, 2016 [2003]).¹² Örneğin, çok kısa bir an, Ali Yahudi Mahallesi'ne ve mahallenin evlerine Yahudihane nitelemesini kullanarak dikkat eder:

Yokuşun sağ yanına bir avlunun üstüne odaları çepeçevre sıralanmış, biraz da Yahudihaneyi andıran iki üç ev vardı. Ali "Bir memleket de bunlar," diye düşünerek önlerinden geçiyordu (a.g.e., s. 294).

Şekil 6. Namazgah Tepesi'nden Yahudi Mahallesi'ne bakış, 1929.

Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi. Envanter no: 2153.

Başkent oluşun öteki mekânlarının keşfi, baskın görünen ya da ikilikler üzerinden kimliği tanımlanandan sapma ya da kaçma anları yaratır. Bunlar kartografik anlatının çok sesli, doğrusal olmayan bir zaman mekân kavrayışı yaratmasının, oluş içinde olmasının en çok belirginleştiği anlardır.

¹² Funda Şenol Cantek (2016 [2003]) ve Selda Tuncer'in (2018) araştırmaları başkenti, toplumsal cinsiyet, sınıf, etnik köken bağlamında baskın olanın dışında kaldığı için az görünür olan ve tarihselleştirilmeyen öznelerin tarafından okur ve modernleşmeyi kritik bir noktaya konumlandırır.

Sonuç

Edebiyat kentlerin bir anda erişilemeyecek, indirgemeci olmayan, çoklu duyumsamalar barındıran tarihsel ve mekânsal bilgisini içerir. Edebiyatın kartografik bir bilgi kaynağı, hatta bir kartografya olarak ele alınması kentlerin çoklu mekânsal katmanlarını açmaya imkân oluşturur. Kartografyanın katmanları baskın olan kent anlatılarından sapar, derinlikli ve mekâna içkin bilgiyi görünürleştirir.

Bir Ankara kartografyası olarak ele alındığında, Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak*'ında başkent oluşun iki ekseni okunaklı hale gelir. İlk ekseninde farklı farklı yerlerin ve farklı farklı bireylerin kimlikleri temsil düzleminde buluşur. Başkent kamusal alanları ve kentlilerin giyim kuşamları kartografik anlatıyı birlikte kurar. Çoğu durumda bireyler kendini hem mekân hem giysileri üzerinden modern ya da gelenekseli betimleyen normları sorgulayarak tahayyül eder. Fakat dışarıdan atfedilen kimlikler (modern, aydın, kadın); çoklu, içeriden üretilen ve içkin olanla tam olarak örtüşmez. Bu ikisi arasında daima bir gerilim yaşanır. Baskın ve dışarıdan atfedilen kimlik dışında kalan çokluk ve Ulus, Yenisehir, Çankaya dışındaki "başka" yerler, bu örtüşmezliğe – ya da modern, aydın, kadın gibi kimliklere tam olarak uymazlığa – doğru bir kırılma, bir sapma yaratır. Artık kimlik ya da ikilikler geride kalmıştır. Kadın aydından, başkent Ankara'dan, modern gelenekselden bedenen ayrılmaz. Başkent oluşun mekânlarında öznellikler, kimlikler, bireysellikler, söylemsel normlar birlikte eyleyebilir, mekânı üretir ve mekân tarafından yeniden ve yeniden üretilir.

Extended Abstract

An Ankara Cartography: Ölmeye Yatmak and the Spaces of Becoming Capital

Literature translates spatial knowledge into words and carries the subjective experiences of space into the collective sphere. In this way, it allows us to sense urban and spatial complexities and contradictions. For this reason, cartographic narratives that can be filtered through literary works can be considered as non-archival sources about cities. As some novels strongly connect with spaces, cities, and places, cartographic literature is traced not only by curious readers or the field of literary studies but also by spatial and urban researchers from various disciplines. *Ölmeye Yatmak* [Lying to Die], the first novel in Adalet Ağaoğlu's series of *Dar Zamanlar* [Narrow Times], presents a cartography of Ankara. *Dar Zamanlar* -composed of four novels *Ölmeye Yatmak* (1973), *Bir Düşün Gecesi* (1976), *Hayır...* (1987), and *Dert Dinleme Uzmanı* (2014) - criticises the ideal subjects of the young Turkish Republic, starting from 1938. In *Ölmeye Yatmak*, Ağaoğlu uses both her own autobiographical experiences and testimonies and documents such as newspaper reports of the initial decades of the republic. The main character Aysel recalls fragments of her life, most of which took place in Ankara, in a hotel room in 1968. These memories begin in 1938 with the celebration of the fifteenth anniversary of the Republic in a primary school in a small town and end in 1960 with the 1960 coup. Aysel's journey of subjectification between 1938 and 1960 is also her journey of becoming an intellectual young woman, and this journey constantly intersects with Ankara's journey of becoming a modern capital city. The novel depicts the contradictions of Turkish modernisation, which constructs the aura of Ankara as the capital, reflected on both individuals and spaces.

This article discusses *Ölmeye Yatmak* as an urban cartography and rereads the spaces of becoming capital by juxtaposing them with the urban narratives of the novel. Methodologically, the novel is analysed through qualitative research methods. To explore the novel's specific multilayeredness - unlike the rich literature reviews that discuss the novel in different contexts - all text fragments containing places and spaces were transcribed. These fragments were brought side by side and reanalysed critically. In addition, the literature about literature, urban space and cartography was reviewed and a theoretical

ground for reflection was established. Both analysing the places in the novel and interrelating literature and cartography bring the concept of becoming capital to the fore throughout this article.

In this line of thought, firstly, the conceptualisation of becoming capital at the intersection of literature, urban space and cartography is discussed in the article. The literature contains historical and spatial knowledge of cities that is not reductionist and contains multiple affections and experiences. Considering literature as a cartographic source of information, even as a cartography, creates the opportunity to unravel the multiple spatial layers of cities. The layers of cartography deviate from the dominant urban narratives and make visible the in-depth, spatially embedded knowledge. Understanding literature and cartography in such an immanent relationality makes it possible to unravel the folds of texts again and again. Cartographic literary works can be archival documents that can transcend the time in which they were written. In particular, trying to think and even sense the processes of social change through literature prompts us to question what is in the process of becoming. A similar situation is also the case in Ağaoğlu's *Ölmeye Yatmak*. Traveling through the cartographic narrative of *Ölmeye Yatmak*, which deals with an important period of social transformation, the transition from the late Ottoman Empire to the Republic, enables one to juxtapose both what is produced from the inside and horizontally for the individuals of the time period. At this point, *Ölmeye Yatmak* foregrounds a state of "becoming capital." The conceptualisation of becoming capital, therefore, underlines the processes of the enactment of subjectivities, identities, individualities and discursive norms. The concept of becoming capital does not reduce urban space to the outcome of the actions of major political actors or to the representation of a particular identity; it rather comprehends space through the performances of individuals and social relations produced from within. It attaches importance to minor narratives and reinterprets spaces to reveal the possibilities of resistance and change. Cartographic literature itself is an attempt to look at the capital as becoming capital and to reconstitute the capital again and again.

By tracing the cartographic spatial narratives of the novel, it is argued that two axes of becoming the capital become apparent in the novel. The first axis reveals that the externally attributed identities of places in the capital city and its inhabitants intersect and produce each other on the plane of representation. The spaces where identities and their representations are most evident are located on the Ulus and Yenışehir axis. Public spaces and the costumes of

citizens construct the cartographic narrative together. Here, dominating identities and representations attributed from the outside and multiple experiences of individuals are always in tension. The second axis follows the spatial traces of those who are outside the dominant and whose identity is not represented. This axis concentrates on different places in the capital and urban segregation. The second axis transcends the modern/traditional dichotomy, the reductionist attitude of representation and identities, and creates a deviation line from being capital to becoming capital. This cartographic rereading opens up a new discussion on identities, representation, and on the conceptualisation of becoming the capital city.

Kaynakça/References

- Ağaoğlu, A. (1976 [1973]). *Ölmeye yatmak - dar zamanlar I*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ağaoğlu, A. (2014). *Dert dinleme uzmanı*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (2018 [1996]). *Başka karşılaşmalar*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (2020 [1976]). *Bir düşün gecesi - dar zamanlar II*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (2020 [1987]). *Hayır... - dar zamanlar III*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Akkıyal, B. (2005). *Adalet Ağaoğlu'nun dar zamanlar üçlemesinde kimlik sorunsalı* [Yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Akyol Aycan, G. (2012). Erken cumhuriyet dönemi Türk romanlarında edebiyat algısı ve Türk edebiyatının dönemlerine bakış. *Turkish Studies*, 7(3), 173-181.
- Arikan, S., & Aytan, T. (2021). Adalet Ağaoğlu'nun dar zamanlar üçlemesinde hafıza, tarih ve kimlik. *TUDED*, 61(2), 541-559. <https://doi.org/10.26650/TUDED2021-993976>
- Aykaç, G. (2021, Eylül 8). Çevrimiçi Ankara ağları: kentsel muhalefetin çoklu konumlanışları. *XXI*. <https://xxi.com.tr/i/cevrimici-ankara-aglari>
- Baker, U. (2013). Kimliği yıkıp parçalamak. içinde A. Artun (Ed.), *Çağdaş Sanat ve Kültüralizm, Kimlik ve Estetik* (ss. 95-103). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayraktar, A. N. (2016). Başkent Ankara'da cumhuriyet sonrası yaşanan büyük değişim: modern yaşam kurgusu ve modern mekânlar. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 67-80.
- Budan, C. Y. (2014). Cumhuriyet ideolojisi karşısında aydın kimliğini tutunamayanlar ve ölmeye yatmak üzerinden anlamak. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 6(12), 151-166.
- Cengizkan, A. (2006 [2005]). 1957 Yücel-Ubaydın imar planı ve Ankara şehir mimarisi. içinde T. Şenyapılı (Ed.), *Cumhuriyet'in Ankarası* (ss. 25-59). Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Cengizkan, A., & Cengizkan, M. (Ed.). (2019). *Bir şehir kurmak: Ankara 1923-1933*. Ankara: VE-KAM Yayınları.
- Conley, T. (1998). Mapping in the folds: Deleuze "cartographe." *Discourse*, 20(3), 123-138.

- Çavuş, B. (2015). Adalet Ağaoğlu'nun ölmeye yatmak romanında cumhuriyet kimliği ve kimlik çatışması. *Turkish Studies*, 10(4), 331-348.
- Deleuze, G. (2004 [1986]). *Foucault* (B. Yalın ve E. Koyuncu Çev.). İstanbul: Norgunk.
- Deleuze, G. (2006 [1986]). *Foucault* (S. Hand Çev.). University of Minnesota Press.
- Derviş, P., Tanju B., & Tanyeli, U. (Ed.). (2009). *İstanbullaşmak olgular, sorunsallar, metaforlar*. İstanbul Garanti Galerisi.
- Dostoyevski, F. (2019 [1864]). *Yeraltından notlar*. İstanbul: Can Yayınları.
- Gümüş, S. (2020, Temmuz 14). Adalet Ağaoğlu'nun romanını anlamak. *Oggito*. <https://oggitto.com/icerikler/adalet-agaoglu-nun-romanini-anlamak/65562>
- Günay, B. (2006 [2005]). Ankara çekirdek alanının oluşumu ve 1990 nazım planı hakkında bir değerlendirme. içinde T. Şenyapılı (Ed.), *Cumhuriyet'in Ankarası* (ss. 61-118). Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Gündoğan İbrişim, D. (2015, Ekim 18). Travma, tanıklık ve edebiyat: Devrimi yazan çapraz ateş altındaki kadın. *Oggito*. <https://oggitto.com/icerikler/travma-taniklik-ve-edebiyat-devrimi-yazan-capraz-ates-altindaki-kadin/8167>
- Harding, S. (1993). Rethinking standpoint epistemology: "What is strong objectivity"? içinde L. Alcoff ve E. Patter (Ed.), *Feminist epistemologies* (ss. 49-82). Routledge.
- IFEA-İstanbul. (2023). *ANR Spacepol Workshop - Being Or Becoming A Capital in 100 Years*. <https://ifea-istanbul.net/index.php/tr/etkinliklerimiz/guncel-etk/anr-spacepol-workshop-being-or-becoming-a-capital-in-100-years>
- İrızık, S. (2003). Ölmeye yatmak, anlatı ve otorite. içinde N. Esen ve E. Köroğlu (Ed.), *Hayata Bakan Edebiyat* (ss. 46-55). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- İncedemir, Ş., & Örmecioglu, H. T. (2022). Erken cumhuriyet dönemi başkent tahayyüllerinde mimarlık, teknoloji ve modernleşme: Hülya bu ya... ve Ankara örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 273-293.
- Kaçar, D. (2010). Ankara, a small town, transformed to a nation's capital. *Journal of Planning History*, 9(1), 43-65.
- Kunt, E. (2020). Edebiyat ve kartografya. "Kartografik edebiyat özel sayısı" içinde. *Varlık Dergisi*. Aralık 2020.
- Ortaylı, İ. (2000). 19. yüzyıl Ankara'sına demiryolunun gelişi ve hinterlandtaki üretim eylemlerinin değişimi. İçinde A. T. Yavuz (Ed.), *Tarih içinde Ankara I* (ss. 207-219). Ankara: TBMM Basımevi.
- Parla, J. (2011 [2004]). Tarihçem kâbusumdur! Kadın romancılar da rüya, kâbus, oda, yazı. içinde S. İrızık ve J. Parla (Ed.), *Kadınlar dile düşünce, edebiyat ve toplumsal cinsiyet* (ss. 179-200). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Piechocki, K. N. (2019). *Cartographic humanism the making of early modern Europe*. The University of Chicago Press.
- Rose, G. (1993). *Feminism & geography: The limits of geographical knowledge*. University of Minnesota Press.
- Rose, G. (1997). Situating knowledges: positionality, reflexivities and other tactics. *Progress in Human Geography*, 21(3), 305-320. <https://doi.org/10.1191/0309132976733021>
- Sazyek, E. (2018). *Türk romanında Ankara*. Ankara: VEKAM Yayınları.
- Sazyek, E. (2021). Ölmeye yatmak romanında zaman kurgusu. içinde V. Şahin (Ed.), *Romanda zaman* (ss. 285-306). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Stagoll, C. (2005). Becoming. içinde A. Parr (Ed.). *The Deleuze dictionary* (ss. 21-22). Edinburgh University Press.
- Şenol Cantek, F. (2016 [2003]). *Yaban"lar ve yerliler: başkent olma sürecinde Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenol Cantek, F. (2017). *İcad edilmiş şehir: Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenyapılı, Ö. (2017). *11 kalemde bir zamanlar Ankara*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Şenyapılı, T. (1981). *Gecekondu: Çevre işçilerin mekânı*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Tekeli, İ. (2001). *Modernite aşılırken kent planlaması*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Tekeli, İ. (2006 [2005]). Kent tarihi yazımı konusunda yeni bir paradigma önerisi. İçinde T. Şenyapılı (Ed.), *Cumhuriyet'in Ankarası* (ss. 3-21). Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- The True Size. (2023). Truesize. <https://www.thetruesize.com/>
- Tipps, D. C. (1973). Modernization theory and the comparative study of societies: A critical perspective. *Comparative Studies in Society and History*, 15(2), 199-226.
- Toprak, Z. (2017). *Türkiye'de yeni hayat inkılap ve travma 1908-1928*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tuncer, S. (2018). *Women and public space in Turkey: Gender, modernity and the urban experience*. I.B. Tauris & Co Ltd.
- Turchi, P. (2004). *Maps of the imagination: The writer as cartographer*. Trinity University Press.

Gülşah Aykaç

Lisans (2009) ve yüksek lisans (2013) derecelerini İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden aldı. Doktora çalışmalarını 2015 ve 2020 yılları arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Programı'nda yürüttü. 2018 yılında Fulbright Araştırma Bursu kazanarak bir yıl North Carolina State University bünyesinde araştırmalarını yürüttü. Doktora tezi saha çalışması Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Merkezi (VEKAM) Araştırma Ödülleri ile desteklendi. 2020 yılında tamamladığı tez araştırması, ODTÜ Tez Ödülleri kapsamında Toplum ve Eğitime Katkı dalında Yılın En İyi Tezi Ödülü'nü kazandı. Şu anda mimarlık ve kent arakesiti, kent teorisi ve tarihi, Türkiye bağlamında kentleşme anlatıları, mikro kentsel tarihler, mimarlık eğitiminde feminist kuramlar ve pedagojiler ve de mimarlıkta çağdaş emek süreçleri üzerinde çalışmaktadır. Marmara Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde doktor öğretim üyesi olarak görev almaktadır.

Gülşah Aykaç received her bachelor's (2009) and master's degrees (2013) from Istanbul Technical University, Department of Architecture. She carried out her doctoral studies at the Middle East Technical University Architecture Program between 2015-2020. In 2018, she received a Fulbright Research Scholarship and conducted her research at North Carolina State University (NCSU) for a year. Her fieldwork was supported by Koç University Vehbi Koç Ankara Research Center (VEKAM) Research Awards. Her dissertation, completed in 2020, won the Best Thesis of the Year Award in the Contribution to Society and Education category within the scope of the METU Thesis Awards. She currently works on the intersection of architecture and the city, urban theory and

history, urbanization narratives in the Turkish context, micro-urban histories, feminist theories and pedagogies in architectural education, and contemporary labor processes in architecture. She works as an assistant professor of architecture at Marmara University, Faculty of Architecture and Design, Department of Architecture.

E-posta: gulsah.aykac@marmara.edu.tr

Teşekkür

Bu makalenin yazma yolculuğunda beni teşvik eden ve yazdıklarımı yakından okuyarak fikir katan Erdem Üngür'e, kitabı analiz ederken destek olan Erva Sena Özçelik'e, Ankara arşivini araştırmacılara açan VEKAM'a ve emek verenlerine, süreçte çok değerli katkılar sunan makalenin editör ve hakemlerine sonsuz teşekkürler.